

दलित महिलाहरुको सामाजिक तथा शैक्षिक अवस्था : कैलाली जिल्ला
अत्तरिया नगरपालिका २ को एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका आंशिक परिपूरुतिको प्रयोजनको
निमित्त
प्रस्तुत
शोध पत्र

प्रस्तोता
हरि प्रसाद जोशी

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग,
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
(२०७३)

प्रतिबद्धतापत्र

यस शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू कहींकतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् तसर्थ प्रस्तुत शोधपत्र नितान्त मौलिक रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

.....

हरि प्रसाद जोशी

(शोधार्थी)

मिति :

त्रिभुवन विश्वविद्यालयकक
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधिको लागि आंशिक आवश्यकता पुरा गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत दलित महिलाहरुको सामाजिक तथा शैक्षिक अवस्था : कैलाली जिल्ला अत्तरिया नगरपालिका २ को एक समाजशास्त्रीय अध्ययन विषयक शोधपत्र हरि प्रसाद जोशीले मेरो निर्देशन, सुझाव तथा सुपरिवेक्षणमा रहि तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु । अतः शोधपत्रको अन्तिम मूल्याङ्कनको लागि म सिफारिस गर्दछु ।

.....

सह प्रा.डा. सुरेन्द्र मिश्र

शोधनिर्देशक

मिति: २०७३/११/....

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

दलित महिलाहरुको सामाजिक तथा शैक्षिक अवस्था : कैलाली जिल्ला अत्तरिया नगरपालिका
२ को एक समाजशास्त्रीय अध्ययन शीर्षकमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा
सामाजिकशास्त्र संकाय, समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरमा समाजशास्त्र विषयमा
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमा अध्ययन गर्ने हरि प्रसाद जोशीले प्रस्तुत गर्नु भएको शोधपत्रलाई
यस विभाग द्वारा स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

प्रा.डा. तुल्सीराम पाण्डेय
विभागीय प्रमुख
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

हस्ताक्षर

.....

सह प्रा.डा. सुरेन्द्र मिश्र

शोधनिर्देशक
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

.

.....

डा. मिना उप्रेती
वाह्य निर्देशक

.....

मिति २०७३/११/.....

कृतज्ञताज्ञापन

यस शोधपत्रको निर्देशन, सल्लाह, सहयोग, सुभावा एवं शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा विभिन्न समस्याहरूसँग जुध्ने प्रेरणा दिएर सही मार्ग निर्देशन गर्नुहुने शोध निर्देशक आदरणीय सह प्रा. डा. सुरेन्द्र मिश्रप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । अनुसन्धानका क्रममा उचित सद्भावका साथ तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने अध्ययन क्षेत्रका उत्तरदाताहरूमा हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

मेरो शोधकार्यमा आवश्यक सल्लाह र सुभावा प्रदान गर्नु हुने यस समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. तुल्सीराम पाण्डेयज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी यस शोधकार्यको लागि आवश्यक सल्लाह, सुभावा र मार्गदर्शन गरि बाह्य निर्देशकको भूमिका प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै यस शोधकार्यलाई पुरा गर्ने अवसर सहित आवश्यक सहयोग सल्लाह दिनु हुने समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनको शिलशिलामा आवश्यक जानकारी दिएर सहयोग गर्नुहुने मेरा उत्तरदाताहरू प्रति हृदयदेखी धन्यवाद दिन चाहन्छु । आवश्यक जानकारी उपलब्ध गराएर सहयोग गर्ने अत्तरिया नगरपालिकाका कर्मचारीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहज्छु ।

यसरी नै मेरो अध्ययनलाई उच्चशिक्षामा पाइला टेकाइ हौसला र प्रेरणाका साथ विश्वविद्यालय शिक्षासम्म पुऱ्याउन सफल हुनुहुने पुजनीय बुवा र आमा प्रति हृदयदेखि खुसी व्यक्त गर्दछु । विभिन्न पक्षबाट सहयोग पुऱ्याउनु हुने मेरा सम्पूर्ण परिवारका सदस्यहरू, ईष्ट मित्र, नातेदारहरू र मेरा शुभ चिन्तकहरूलाई हार्दिक आभार प्रकट गर्दै मेरा सहपाठी साथीभाइ प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

हरि प्रसाद जोशी

विषयसूची

पेज नं.

अध्याय एक: परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको कथन	६
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	७
१.४ अध्ययनको महत्व	७
१.५ शोधपत्रको सङ्गठन	८

अध्याय दुई: सन्दर्भ साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सैद्धान्तिक अवधारणा	९
२.१.१ महिला	९
२.१.२ महिला र शिक्षा	१०
२.१.३ महिला शिक्षा सँग सम्बन्धित नीति तथा रणनीतिहरू	१२
२.२ पूर्वकार्यको समिक्षा	१८

अध्याय तीन: अनुसन्धान विधि

३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनौट	२३
३.२ अनुसन्धानको ढाँचा	२३
३.३ तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोत	२३
३.४ नमूना छनौट	२४
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि	२४
३.५.१ अन्तर्वार्ता अनुसूची	२४
३.५.२ अवलोकन	२५
३.५.३ समूहसँगको छलफल	२५
३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रस्तुतीकरण	२५
३.७ अध्ययनको सीमा	२५

अध्याय चार : अध्ययन क्षेत्रको परिचय

४.१ कैलाली जिल्लाको संक्षिप्त परिचय	२७
४.१.१ प्रमुख पर्यटकिय तथा धार्मिक स्थलहरू	२८

४.१.२ प्रमुख नदि तथा तालहरु	२८
४.१.३ बसोवास गर्ने जातजातिहरु	२८
४.१.४ राजनीतिक तथा प्रशासनिक विभाजन	२९
४.२ अत्तरिया नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय	२९
४.२.१ जनसँख्या	२९
४.३ अ.न.पा. २ मा बसोवास गर्ने जातजातिको जनसँख्याको विवरण	३१
४.३.१ धर्म	३२
४.३.२ मातृभाषा	३३
४.३.३ विकासका पूर्वाधारहरु	३३

अध्याय-पाँच: दलित महिलाको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था

५.१ उत्तरदाताको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था	३५
५.१.१ उत्तरदाताको उमेरगत विवरण	३५
५.१.२ वैवाहिक स्थिति	३६
५.१.३ परिवारको किसिम	३७
५.१.४ पारिवारिक पेशा	३८
५.१.५ जग्गा जमीनको अवस्था	३९
५.१.६ खाद्यान्नको अवस्था	४०
५.१.७ पशुपालन	४२
५.१.८ स्वास्थ्य सम्बन्धि विवरण	४३
५.२ अध्ययन क्षेत्रका दलित (कामी, दमाई, साकी) महिलाको शैक्षिक अवस्था	४४
५.२.१ दलित (कामी, दमाई, साकी) समुदायको शैक्षिक स्थिति	४४
५.२.२ बालबालिकाको शैक्षिक अवस्था	४५
५.२.३ छोरीलाई शिक्षा	४६
५.२.४ अभिभावकले पढाइमा गर्ने सहयोग	४८
५.३ महिलाको शैक्षिक अवस्था र सामाजिक सम्बन्ध	४९
५.३.१ शैक्षिक अवस्थामा परिवर्तन	४९
५.३.२ विद्यालय छोड्नुको कारण	५०

५.३.३ बालबालिकाको शैक्षिक अवस्था सुदृढ गर्न आवश्यक पर्न आर्थिक बन्दोबस्त	५२
५.३.४ दलित महिलाको राजनीतिक अवस्था	५२
५.३.५ सञ्चारका माध्यमको प्रयोग	५५
अध्याय –छ : सारांश र निष्कर्ष	
६.१ सारांश	५७
६.२ निष्कर्ष	६०
सन्दर्भ सामाग्री	
अनुसूची १ अर्न्तवार्ता प्रश्नावली	

तालिका सुची

		पेज नं.
तालिका नं. ४.१	वडागत आधारमा अ.न.पा.को जनसँख्याको बनेोट	३०
तालिका नं. ४.२	जातजातिको आधारमा जनसँख्याको विवरण	३१
तालिका नं. ४.३	धर्मको आधारमा जनसँख्याको विवरण	३२
तालिका नं. ४.४	मातृभाषाको आधारमा अ.न.पा वडा नं. २ को जनसँख्याको विवरण	३३
तालिका नं. ५.१	उत्तरदाताको उमेरगत विवरण	३५
तालिका नं. ५.२	अध्ययन क्षेत्रका महिलाको वैवाहिक स्थिति	३६
तालिका ५.३	पारिवारिक पेशा	३९
तालिका नं. ५.४	जग्गा जमीनको अवस्था :	४०
तालिका नं. ५.५	पशुपंक्षी पालन	४२
तालिका नं. ५.६	विरामी हुँदा जाने स्थान	४३
तालिका नं. ५.७	दलित महिलाको शैक्षिक अवस्था	४४
तालिका नं. ५.८	अध्ययन गर्ने सस्थाको आधारमा उत्तरदाता दलित महिलाको बालबालिकाको शैक्षिक अवस्था	४६
तालिका नं. ५.९	पढाइमा सहयोग	४८
तालिका नं. ५.१०	विद्यालय छोड्नुको कारण	५१
तालिका नं. ५.११	आर्थिक बन्दोबस्त	५२
तालिका नं. ५.१२	दलित महिलाको राजनीति सम्बन्धि धारणा	५३
तालिका नं. ५.१३	दलित महिलाले राजनीति गर्नु पर्ने कारण	५४
तालिका नं. ५.१४	सञ्चारका माध्यमको प्रयोग	५५

चित्र सुची

		पेज नं.
चित्र नं. ५.१	अध्ययन क्षेत्रका महिलाको परिवारको अवस्था	३७
चित्र नं.५.२	दलित (कामी, दमाई, साकी) समुदायलाई आफ्नो जग्गामा कृषि गरेर खान पुग्ने समय	४१
चित्र नं.५.३	छोरीलाई पढाउने सम्बन्धि धारणा	४२
चित्र नं.५.४	शैक्षिक अवस्थामा परिवर्तन छ/छैन	५०